

Blokkoló

A *Replikában*, azt hiszem, én írom le először e holland eredetű, s a magyarba valószínűleg a németből idetévedt szót, melyet a szerkesztők eddig csak egymás közt használtak lapjuk nagyobb tematikus egységeinek megjelölésére: blokk. A jó szó megfelelő helyre téve mindig többet mond önmagánál, s így olykor többet annál is, amit leírója mondani szándékozik vele. Nos, én leírtam e szót, s épp azért, mert e többletjelentésre van szükségem. Az alábbi tanulmányok elkészült és sikerült darabjai egy kötetnek, mely viszont egészében nem készült el, és (így) nem sikerült. Ezért van szükségem mindjárt itt, e bevezető elején a *blokkra*, mely nyelveken és századokon át tartó hosszú vándorlás után igei alakban első ízben a magyarban tett szert spirituális jelentésre, s közölheti velünk valami dolog, szellemi vállalkozás lefelezését, kudarcát is.

Kötetszerkesztőként az volt a célom, hogy fölmutassam a szédítőn növekvő jövevényvilágot, Amerikát Magyarországon. Hogy szó legyen végre róla, elinduljon valami diskurzus, melyet azután már másokra hagyhatok, és fölháborodásból elkövetett határátlépésem után visszatérhetek amúgy nem könnyen meglelt területemre, az irodalomba. Elképzelésem könnyen kivihetőnek tűnt, illetve nem gondoltam, hogy az átlagosnál komolyabb akadályokkal is számolnom kell. A szerző – tipikus módon – nem ér rá, a szerkesztő által kért határidő korai, a megadott terjedelem nem elegendő a tárgy kifejtésére, a szerző nincs Magyarországon, illetve nemsokára elutazik, a szerkesztő elárulja a szerzőnek a legvégső határidőt, és egyebekben sem elég következetes és így tovább. Mondom tehát, miután e körülmények tipikusnak tekinthetők, és mégis készülnek tanulmánykötetek, vállalkozásom kudarcának, vagy a megírt tanulmányok felől szemlélve: részsikerének okait más, immár nem feltétlenül tipikus okokban is keresnem kellett.

Mindenekelőtt azt hiszem, a tárgy megközelítése, bizonyos értelemben: létrehozása túlságosan korainak bizonyult. Meglehet, naiv elképzelés volt a maga egészében szemügyre venni az új embert, az Óvilágban hihetetlen gyorsasággal, hódító erővel megtelepedő Újvilágot. Így van ez akkor is, ha a tárgyat, e tájon kézenfekvő módon, igyekeztem a Kelet-Európában nagyon is ismerős megkésétt, helyesebben rendre meg-megtorpanó modernizáció történeti keretei közé helyezni. Ez magában sem kis feladat, de ráadásul ténylegesen sokkal többről van szó, a világ új arcának megtekintéséről, rút-pazar vonásainak, mibenlétének feltárásáról.

Nem mindenkit sikerült rávennem, hogy egy ilyen értelemben felfogott, fenyegetően

perspektivikus „amerikanisztika” kedvéért átlépje szakmájának biztonságos szemléleti kereteit, s evvel egyértelműleg a nyelvét is. Mert meggyőződés volt és maradt, hogy az ilyen típusú feladat, egy új tárgy körvonalainak kikapogtatása az esszé nyelvén végezhető el a leginkább, amely emellett lehetőséget kínál az adott diszciplínából való nagyon is szükséges kibeszélésre, hisz mi más a szaknyelv, a kanonizált beszédmód, mint önkéntelen törekvés a más beszédmódok virtuális megsemmisítésére?

Szöveget író és nem író szerzőim végül érzékelhették a bennem magamban is megbúvó bizonytalanságot, valami cseppet sem megnyugtató téblábolást, mely a fent említett határátlépésből fakadt. Igen, rosszul éreztem s érzem magam e szerepben, mert 1989 táján már-már elhittem, hogy olyan világ jön, melyben – egyebek közt – nem kell foglalkoznom mással, csak amihez a legjobban értek, s olyan világ, melynek normalitására úgy-ahogy támaszkodhatom. Egyik sem következett be. Esterházy írta volt Bojtár Endre nyomán a *Kis Magyar Pornográfiában*, 1984-ben: „Kelet-Európával foglalkozom. Ez a [...] kijelentés ugyanolyan, mintha a [...] fürdőkádba zárt [...] halacska így szólna: a fürdőkáddal foglalkozom.” Nos, a halacska már nincs a kádban, mindenfelé van, halacskája válogatja. Aki a partra vetetett, szenved, mások hínárba gabalyodtak, vagy fönnakadtak valami torzsán. Aki a Dunába jutott, az is elbizonytalanodott, vajon a Fekete-tenger vagy a Fekete-erdő felé forduljon, illetve forduljon-e egyáltalán valamerre, vagy jó lesz így le-föl Paks és Szentendre között. Én, talán túl érzékeny hal vagyok, egy csatakos deszkán látom magam, a fejem fölött bárd, és rémülten tátogok. Félreértés ne essék, cseppet sem kívánczok vissza a kádba, még így sem, semmi körülmények között sem.

Persze tisztában vagyok vele, szorongatott helyzetemben is bővebb magyarázatra szorul, hogyan is képezem a dolgot, melyek azok a komoly okok, amelyek a modernizációkritika „amerikanisztikába” ágyazottságát indokolhatják, nem is szólva a mai magyar liberális gondolkodók többsége előtt valószínűleg magában is gyanúsán csengő modernizációkritika-fogalom pusztá szellemi létjogának megteremtéséről.

Csak a magam nevében beszélhetek. Egy ilyesfajta vállalkozás politikai implikációi nyilvánvalóak, ám mi sem áll távolabb tőlem, mint a politika nyelvén való megszólalás. A mai magyar polgári demokrácia politikai elitje maga is e kritika tárgya, több okból is. Vagy azért, mert a gazdaság által mozdított eszköze csupán a világban uralkodó új erő elhatalmasodásának, vagy azért, mert inkompetens kritikájával gyengíti a valóban hatékony ellenállás esélyeit. Ha most csak azon pártokra gondolok, ahol elvek is vannak: doktriner liberálisok emitt, korlátolt konzervatívok amott. Az egyik azt hiszi, elég világos szabályokat teremteni, és akkor előbb-utóbb „maguktól” rendbe jönnek a dolgok; a másik nem kevésbé illuzórikus módon hisz a „rossz” törvény és hatalom általi kiiktathatóságában, és bizonyos, mára eltűnt, céljainak megfelelő társadalmi formák visszacsinalhatóságában. A politika végül nemcsak itt és ma, hanem pusztá strukturális beágyazottságánál fogva sem képes áttekinteni a társadalmat, politikai párt vagy mozgalom tehát nem lehet a folyamat mélyébe hatoló kritika kiindulópontja, legjobb esetben is csak az egyik következménye, *részeredménye*.

Szerzőim készsége sem jogosít fel a többes szám első személy használatára, még ha többükről tudom is, világlátásuk nem áll távol az enyémtől.

Vállalkozásom nem pusztá negáció, természetesen nem törekszem a mindegyre újabb modernizációs formák szellemi megsemmisítésére. Én is vezetek autót, faxolok, *e-mailek*, püfölöm a számítógépet (most is), nézem olykor a televíziót, videózom, telefonálok, természetesen, és jobb meggyőződés ellenére már az interneten is főt vagyok. Lewis Mumford szállodatulajdonos szomszédjával és az emberiség döntő többségével szemben nem pusztán képes vagyok az új formák mérsékelt, célracionális használatára,

de valószínűleg már én sem tudnék megenni nélkülük. Kritikám így nem a formák kritikája, jöllehet e formák létmódja és az általuk világra hozott ember szellemi-mentális állaga közötti kapcsolat csöppet sem esetleges.

Fölfogásomban a modernizációkritika egyszerre védelem és szembeszegülés. Védelem a modernizmusnak magának, igen, föltétlenül és visszavonhatatlanul a modernizmus talaján állok. Tehát nagyváros, szekularizált polgári demokrácia, a személyiség föltétlen tisztelete és így tovább. Ennélfogva liberális is vagyok, de csak ennélfogva. Szembeszegülők viszont a modernizációval, ha úgy tetszik, épp a modernizmus védelmében, mert folyamatai önfelszámolóak, és önfelszámolását példás hatékonysággal önnön eredeti értékeinek felszámolásával és nevetségessé tételével kezdte meg. A modernizációkritika elsődleges tárgya számomra így a világromlás maga, az a folyamat, amely a tizenkilencedik századi ígéret látványos összeomlásában áll. Ha az első világháború az európai felettes én vereségét jelentette, s a második maga alá temette az emberi méltóságot, úgy e szublimált formákban zajló harmadikban az alantas én nyert polgárjogot. Az érdekelv végképp legyőzte az értékeket, melyek a politikában és a társadalomban verbális díszelemmé silányodtak. A világgazdaság, s benne a gazdaságilag egységesülő Európa e vereség beismerése.

A főnti értelemben vett modernizációkritika összekapcsolása az Amerikai Egyesült Államok által nagy erővel a világra szabadított modernizációs minták kritikájával e ponton nyeri el a létjogosultságát. Tán nem kell bővebben érvelni. A világ közepe ma Amerika. Erkölcsi alappal ugyan nem bír ehhez, területét az őslakosság kiirtásával szerezte, eredeti felhalmozását a faji megkülönböztetéssel súlyosbított rabszolgaság intézménye révén végezte el, mely bő nyolcvan éven át békésen együtt létezett a polgári jogegyenlőséget deklaráló alkotmányával, s ha népirtás ügyben egyenlő mércével mérünk, a két ledobott atombombájával Harry S. Truman elnök úr is háborús bűnös, de mindez ma keveseket érdekel. Amerika a világ közepe, s korántsem pusztán hatalmilag, az önmagában nem lenne érdekes, a csak erőre alapozott birodalmak előbb-utóbb összeomlanak. (Gondolják meg, mi más volt a Szovjetunió, mint tehetségtelen Amerika?) Amerika ismeri az embert, és nem akarja megváltoztatni. Kiaknázni akarja. Ez az új, kiaknázott és szabadon engedett ember tud valamit, amire Ulrich már nem volt kíváncsi, s ennek az új embernek Ulrichhal szemben igenis vannak tulajdonságai. És valami súlyos, szomorú oknál fogva, erre kerestem szerkesztőként, s keresem ezután is mindenféle módon a választ, az egész világ hasonlítani akar rá. (Illetve csak a fél világ, de a másik fele is rá nem akar hasonlítani.) Amerika győzött, s normává emelte és erőszakkultúrájával taszítón és veszélyesen esztétizálja az érdek és a győzelem filozófiáját; nem tudom megvédeni tőle a gyermekeimet sem, mert meserajzfilmjeivel és a sunyin középük szerkesztett reklámjaival a zsigerekbe tölti ezt a világot, és persze mellékesen zárójelbe teszi és debilizálja evvel egyidejűleg a kultúra eddigi hagyományát – és most itt abba hagyom, mert máris halálosan levert és szomorú vagyok.

Egy kötetet terveztem, mely az alább olvasható kitűnő szövegek önmagukban is tág körein túl szemügyre vette volna az új embert, amint üzemszerűen fogyaszt, hamburgert, pornót, pizzát; erőszakot, zenét, információt, amint közlekedik, kommunikál, szemetel. Egy kötetet, mely megvizsgálta volna a hazai modernizációs formák történetét, s feltette volna a kérdést, hogy a politika és a társadalom a mélységesen buta szocializmus negyven éve után kissé könnyen kézbe kapott szabadság első évtizedében vajon miért nem nyúlt a kényszerrel megakasztott saját modernizáció fonalai után, s miért nem állt ellen az amerikanizációs nyomásnak. Köszönöm szerzőimnek, hogy segítettek megtenni az e mű felé vezető első lépéseket.

Egy kötetet, mely megkérdézi a politikai és a szellemi elitől, vajon minek örül, miért nem száll szembe az újfajta fenyegetéssel, s evvel épp ellenkezőleg, miért tartja fenn a normalitás látszatát egy olyan világban, mely szabad ugyan, de meglehetősen silány, és amelyben tapinthatólag a kollektív én újabb robbanása készülődik. Nem tettem le a tervemről. Legrosszabb esetben magamnak kell megírnom az egészet. Bálint György a fasizmus fenyegette Európában ekképp fordította ki Descartes-ot: „Felháborodom, tehát vagyok”. Én ma azt írhatom:

Undorodom, tehát vagyok.

Zeke Gyula